

Foto: Vladislav Mitić

Piše: Slaviša Orlović

Mediji i političke promene („obojene revolucije“ i Arapsko proleće)

Mediji su neizbežno sredstvo za dovođenje do političkih promena. Entoni Gidens podseća na to da je televizija kao medij odigrala značajnu ulogu u revolucijama u istočnoj Evropi 1989. Nakon rušenja *Berlinskog zida*, koji je simbolično označavao pad komunizma, došlo je do političkih promena u jednom broju bivših sovjetskih i jugoslovenskih republika. Zajednički naziv je *obojene* ili *šarene revolucije* (*Revolucija ruža* u Gruziji 2003; *Narandžasta revolucija* u Ukrajini 2004-2005; *Revolucija tulipana* u Kirgistanu 2005). Tokom *Narandžaste revolucije* u Ukrajini, organizovane su internet-novine *Ukrajinska pravda*. SMS porukama mobilisani su i koordinisani masovni protesti stotina hiljada ljudi. Tu bi se mogla dodati i Srbija (2000). U svim ovim slučajevima veliku ulogu odigrali su *nezavisni* mediji i savremena sredstva komunikacije. Razbijena je monopolistička slika režimskih medija o idealnom stanju u društvu. Većina građana postala je dobro informisana. Značajnu ulogu igrala je i satelitska televizija i izveštavanje *Bi-Bi-Sija*, *Si-En-Ena*, *Juronjuza*, kao i protok informacija preko interneta (e-mejlovi), vesti, diskusionih foruma, četoavanja. Mobilni telefoni olakšali su komunikaciju i slanje slika i tekstova.

SEDAM PREDUSLOVA ZA USPEH OPOZICIJE

Analizirajući *šarene* revolucije, Majkl Mekfol ukazuje na sedam preduslova koji su morali biti ostvareni kako bi uspeh opozicije bio moguć: 1. postojanje poluautoritarnog, a ne autoritarnog režima, jer u prvom slučaju režim ne kontroliše sve oblasti života i ostavlja prostor za organizovanje civilnog društva i opozicije; 2. neophodno je da ancient regime ima nepopularnog lidera; 3. ujedinjenost opozicije; 4. stvaranje mogućnosti za nezavisno posmatranje izbora; 5. postojanje nezavisnih medija koji su stvarali paralelne javne

Foto: wikipedia

Narandžasta vrpca - simbol ukrajinske „Narandžaste revolucije“. Takve su vrpce uobičajeno obeležje mirnih protesta

sфере; 6. mobilisanje velikih masa; 7. podela unutar snaga bezbednosti, odnosno, njihova neodlučnost i nemotivisanost da brane režim. Promenama je prethodila promena raspoloženja javnosti. Građani se podstiču da što masovnije izađu na izbore, dok se istovremeno stalno govori o korumpiranosti i autoritarnosti režima na vlasti. Reč je o promeni svesti, raspoloženja, odlučnosti građana, nepristajanju na diktat. Sve su masovnije bili zahtevi da se poštuju građanska prava. Došlo je do oslobađanja straha. Građani su uveravani da nisu sami u borbi protiv režima, da je sve više ljudi za promene i da je moguće poraziti stari režim. Dolazilo je do masovnih šetnji, organizovani su rok i folk koncerti. Humor je služio kao sredstvo za oslobađanje od straha.

Zatim su 2005. održani protesti u Libanu; protest za biračka prava žena u Kuvajtu; 2007. protest studenata protiv zatvaranja *Radio-televizije Karakas*; 2008. generalni štrajk u Egiptu; 2007. u Burmi (Mjanmaru) *Šafran-revolucija*. Iz Mjanmara (Burma) o *monaškoj revoluciji* stizali su retki snimci načinjeni mobilnim telefonima. Lari Dajamond u tekstu *Liberation Technology* ukazuje na demokratske potencijale novih medija i društvenih mreža: „Oslobodilačka tehnologija omogućava građanima da saopštavaju vesti, ukazuju na greške, izražavaju mišljenje, mobilisu protest, prate izbore, nadziru vlast, produbljuju političku participaciju i proširuju horizonte slobode. Ali autoritarne države poput Kine, Belorusije i Irana poseduju (i dele) impresivne tehničke mogućnosti za filtriranje i kontrolu interneta, kao i za identifikaciju i kažnjavanje neistomišljenika. Demokrati i autokrati sada se nadmeću da ovladaju ovim tehnologijama“.

Oslobodilačka tehnologija podstakla je proteste i promene širom sveta. Događaji koji su usledili, kao što su masovni protesti sa ili bez svrgavanja autoritarnih vođa u pojedinim državama (Tunis, Egipat, Libija, Sirija), pojačali su ovu tvrdnju i očekivanja. Jedna od najneposrednijih i najmoćnijih efekata digitalne revolucije koja pogađa autoritarne režime jeste mogućnost veoma brze i veoma široke mobilizacije građana. Usledilo je tzv. *Arapsko proleće*. Ovaj naziv se koristi za proteste, pokrete i političke promene koje su se desile u arapskim zemljama Bliskog istoka i Severne Afrike, od 2010. pa nadalje. Protesti za demokratske promene održali su se najpre u Tunisu (2010). Kad se ulični prodavac kojem je policija više puta zaplenila robu jer je odbio da plati mito, samospalio, njegov rođak je snimio protest i distribuirao preko interneta. Protesti su doveli do svrgavanja Ben Alija u Tunisu. U Egiptu (2011) društvene mreže su odigrale važnu ulogu: „Demonstranti su snimali događaje mobilnim telefonima i delili video-zapise ljudima širom zemlje i širom sveta posredstvom *Tutjuba* i *Fejsbuka*, često uz prenos uživo (live streaming). Većali su na *Fejsbuku*, koordinisali preko *Tvitera* i naširoko koristili blogove kako bi iskazali svoje mišljenje i učestvovali u debatama“. Protesti su u Egiptu februara 2011. doveli do silaska sa vlasti Hosnija Mubaraka. U Libiji su protesti prerasli u ustanak protiv Moamera Gadafija, koji je ubijen, a Libija ušla u stanje anarhije. Zatim su se protesti i pokreti desili u Bahreinu, Siriji i Jemenu, Alžiru, Iraku, Jordanu, Maroku i Omanu, nešto manji u Kuvajtu, Libanu, Mauritaniji, Saudijskoj Arabiji, Sudanu i Zapadnoj Sahari. Protesti su imali oblike gra-

U studiji „Nadziranje demokratije“ Slaviše Orlovića, koju je nedavno objavio beogradski Clio, složen odnos medija, politike i demokratije sagledan je kroz sadržajnu analizu najvažnijih, relevantnih, a nedovoljno izučavanih fenomena od početka 20. do početka 21. veka. Značaj medija i javnosti za demokratiju, uloga medija i novinara u kontroli vlasti, težnja medija i demokratije za većinom, medijalizacija i televizualizacija politike, medijska personalizacija politike, uloga medija u proizvodnji pristanka i kreiranju značenja, u promeni politike i

političara - osnovna su tematska uporišta ove knjige. Autor nastoji da odgovori na pitanja do koje mere se zbog brige o rejtingu kreira ili sledi

javno mnjenje, koliko internet utiče na informisanje građana, ali i razara privatnost, kakva je uloga društvenih medija u odnosu na demokratiju, kao i da li je uspostavljena nadzorna paradigma i digitalni totalitarizam društvenih medija. Ova knjiga se višestrukim značajem tema preporučuje ne samo akademskoj, nego i široj javnosti - našem društvu i kulturi.

Danas, u dogovoru sa izdavačem, objavljuje odlomak iz te knjige. Oprema teksta je redakcijska.

đanskog protesta, sa marševima i demonstracijama uz korišćenje društvenih mreža - Fejsbuka, Tvitera i Jutjuba. Arapsko proleće rodilo je novu nadu i optimizam u pogledu mogućnosti društvenih medija u funkciji demokratizacije.

INTERNET I DRUŠTVENI MEDIJ U POKRETIMA I PROTESTIMA

Razvoj interneta i sve veći broj njegovih korisnika, promenili su ne samo način komuniciranja, već i način razmišljanja i delovanja u politici i demokratiji. Razvoj novih medija dodatno je podstakao promene u društvu. Metju Flajnders konstatuje: „Sposobnost novih medija da prenose informacije u zemlji i izvan nje prikazivanjem protesta, nasilja i represije čine novo oruđe u borbi za pokretanje i oblikovanje promena“. Internet je olakšao građanima i otežao vladama da kontrolišu protok informacija, vrednosti, znanja i ideja. Korisnici interneta dobili su svojevrstne *virtuelne trgove* na kojima se mogu okupljati, diskutovati, razmenjivati informacije i pozivati u akciju, ali i stvarati *virtuelne grupe* i *virtuelne zajednice*. To su savremene *agore* i *forumi*. Sadržaji na internetu mogu lako da se šire i dele (šeruju). A društveni aktivisti zaobilaze kontrolore, a to se vidi naročito u vreme pobuna i protesta. Ni na jednom drugom mediju ne vidi se kao na internetu koliko je svet postao *globalno selo* međupovezanosti, međuzavisnosti i umreženosti. Ovi procesi su omogućeni i olakšani novim sistemima komunikacije i transporta, širenjem novih tehnologija (sateliti, kompjuterska mreža). U tehničkom smislu, *globalna mreža* podrazumeva mnoge servise kao što su elektronska pošta, društveni mediji, svetska mreža, veb sajtovi i servisi za kratke poruke (SMS - Short messaging service). Novi mediji su povećali transparentnost i odgovornost u Kini. Tako je *Veibo*, kineski ekvivalent *Tvitera*, „transformisao javni diskurs u Kini“.

Manuel Kastels u svojoj knjizi *Mreže revolta i nade, društveni pokreti u doba interneta* nastoji da ukaže na to kako i koliko su internet i društveni mediji doveli do uspona društvenih pokreta i protesta nakon 2008. širom sveta. Kad se veliki broj ljudi oseća poniženo, eksploatisano, zapostavljeno ili loše predstavljeno, oni su spremni da svoju ljutnju pretvore u akciju, čime prevladavaju strah. Novina je u tome što više nisu potrebne glasine, brošure i manifesti za komunikaciju. Sada multimedijalne i digitalne mreže, koje su jeftine ili besplatne, brže, dostupne, horizontalne i interaktivne, povezuju ljude u iskazivanju svojih uverenja. Interaktivnost olakšava komunikaciju, a horizontalna mreža koja je manje hijerarhijska, olakšava participaciju. Sada se sve više ideja generiše u okviru društvenih pokreta, a što je više ideja, više je ljudi koji pronalaze sebe, sve je više onih koji udahnjuju svoj elan i vide šansu i nadu. Kastels nastoji da sagleda procese formiranja, dinamike, vrednosti i mogućnosti ovih pokreta da dovedu do transformacije društva. On navodi: „Internet je obezbedio siguran prostor u kojem su se mreže revolta i nade povezale“. Ove savremene *agore*, u velikoj meri su izvan kontrole vlada i korporacija, koje više nemaju monopol nad svim kanalima političke komunikacije kao što su imale tokom istorije. Društveni mediji su promenili prirodu političkih pokreta i protesta i način njihovog organizovanja i delovanja.

Nakon rušenja Berlinskog zida - simbolični pad komunizma, došlo je do političkih promena u jednom broju bivših sovjetskih i jugoslovenskih republika, sa zajedničkim nazivom „obojene“ ili „šarene“ revolucije: Berlinski zid, 16. 11. 1989.

Foto: wikipedia

Mobilizacija umreženih društvenih pokreta vršena je onlajn. Ipak, ne pokreće *Fejsbuk* proteste, već se protesti organizuju uz pomoć *Fejsbuka*. Po Kastelsu, iako tehnologija ne determiniše društvene pokrete, niti bilo koje drugo društveno ponašanje, ipak, „mreže interneta i mobilnih telefona nisu samo alati već su i organizacione forme, kulturni izrazi i specifične platforme za političku autonomiju“. Slično zapažanje ima i Ivan Krastev: „... iskra protesta zapaljena uz pomoć društvenih medija. Aktivisti su planirali proteste na *Fejsbuku*, koordinisali ih preko *Tvitera*, širili ih korišćenjem SMS poruka i svetu predstavljali snimke protesta na internetu preko *Jutjuba*. Novi društveni pokreti sebe konceptualizuju kao mreže i postali su ubeđeni da mreže mogu da pobeđu hijerarhiju“. Po Ivanu Krastevu, „današnje revolucije nisu inspirisane teorijama; one su dobile imena firmi. Poznavao govore o *fejsbuk-revolucijama*, *tviter-pobunama* i *blekberneredima*. On dodaje: „Ono po čemu će ovi protesti biti upamćeni su video-snimci, ne manifesti; hepeninzi, a ne govori; teorije zavere, a ne politički traktati. Oni predstavljaju jedan oblik učestvovanja bez predstavljanja“.

ŽAO NAM JE ŠTO SMETAMO, MI MENJAMO SVET

Masovni protesti i pokreti za kratko vreme desili su se u različitim delovima sveta: Okupacija parka *Geza* u Istanbulu, *Trga Majdan* u Kijevu, *Kišobran revolucija* u Hongkongu, *Indignados* u Španiji, *Okupiraj Volstrit* u SAD... Kako primećuje Ivan Krastev: „U pet kratkih godina između *Okupiraj Volstrit* i Putinovog *Okupiraj Krim*, prisustvujemo eksploziji protesta širom sveta - Arapsko proleće, ruska zima, tursko leto i rasparčavanje Ukrajine deo su istog protestnog trenutka“. U pet godina, od 2008. do 2013, politički protesti izbili su u više od 70 zemalja. Ne samo da ih je bilo mnogo, već su bili i masovni, brojali su od nekoliko stotina hiljada do nekoliko miliona ljudi. Više od dva miliona ljudi učestvovalo je u španskim protestima 2011. Više od milion građana izašlo je na ulice u Brazilu 2013. „Žao nam je što smetamo, mi menjamo svet“, glasila je poruka na balonu mladih buntovnika.

Positivne promene, uključujući i demokratske, nastaju stvaranjem stabilne javne sfere, a ne pre nje. Globalni mediji su pomogli i političke promene u mnogim državama. Pitanje je da li je i to dovoljno ako se politički ne izvede do kraja kroz političke organizacije i institucije. Po Krastevu, „protesti mogu biti uspešni ili neuspešni, ali ono što definiše njihovu politiku jeste sveprožimajuće ne, a da bi se ono izreklo, čoveku više nisu potrebni lideri ili institucije; društvene mreže i smart telefoni su dovoljni“. Ljudi su tražili hleb, slobodu i socijalnu pravdu. U istoriji buntovnih pokreta mediji su uvek bili važni, ali su retko bili odlučujući za njihov ishod. Danas se stvari menjaju. Društveni mediji ne dovode do promena, ali ih mogu olakšati, jer olakšavaju obaveštavanje, povezivanje, komunikaciju. Mešavina besplatne komunikacije na *Fejsbuku*, *Jutjubu* i *Tviteru* i osvajanja gradskog prostora stvorila je javni prostor slobode. Demonstranti snimaju događaje telefonima i dele video-zapise širom zemlje i širom sveta preko *Jutjuba* i *Fejsbuka*. Često su išli i uživo prenosi (live streaming). Aktivnosti su koordinisane preko *Tvitera*, stavovi su iskazivani i razmenjivani mišljenja preko blogova. Javili su se trendseteri, *tviteraši*, *forumaši* i blogeri. Mobilizacija je vršena onlajn. Na internetu ili preko interneta, „mreže revolta i nade su se povezale“.

Robert V. Mekčejsni, pre svega iz perspektive političke ekonomije komunikacije, ukazuje na to da se danas nalazimo u stanju ključne prelomne tačke koja pruža mogućnost globalnih društvenih promena. Ključna prelomna tačka ima sledeće preduslove: 1. postoji neka revolucionarno nova tehnologija koja podriva postojeći sistem; 2. sadržaj medijskog sistema, naročito novinarstva, sve više je doveden u pitanje ili se doživljava kao nelegitiman; 3. odvija se značajna politička kriza - žestoka društvena neravnoteža - u kojoj postojeći poredak više ne funkcioniše, vladajuće institucije sve se više dovode u pitanje, a pojavljuju se značajni pokreti usmereni prema društvenim promenama. Tokom septembra 2022, nakon smrti 22-godišnje Maše Amini, nakon što ju je pritvorila iranska policija, „zbog neprikladne odeće“ i neprikladnog strogog pravila oblačenja, odnosno nenošenja marama, počeli su protesti „protiv nošenja marama“ u Iranu na kojim je više ljudi ubijeno a na stotine uhapšeno. Ceo svet je video snimke policijskog zlostavljanja i hapšenja, kao i masovnih protesta žena Irana.

Proliferacija novih medija nije unapredila javnu deliberaciju. Iako deluje da je medijski ambijent slobodniji sa internetom i društvenim medijima, za to postoje i određene granice i cena koja se plaća. Istovremeno su otvorene mogućnosti: jezika mržnje, pornografije, terorizma, digitalnog kriminala, onlajn špijunaže, i sajber rata. Potrebna je pažljiva analiza pre zakonskog uređenja ove oblasti i njene regulacije, kao i pažljivo balansiranje između mogućnosti širenja ljudske slobode i znanja, ali i potencijalnih problema sa individualnom i kolektivnom bezbednošću.

